

VICÂDE

VICÂDE

(الوجادة)

Hadis alma yollarından biri.

Sözlükte “bulmak” anlamına gelen **vicâde** kelimesi hadis terimi olarak “bir râvinin bizzat ulaşamadığı yahut ulaşmış olsa da kendisinden hadis semâ etmediği, ayrıca icâzet vb. yetkiler de almadığı bir hocanın hattıyla yazılmış hadislerin kaydedildiği metinleri bulması veya bunları satın alma gibi yollarla elde etmesi” demektir. Râvinin, kendisinden hadis semâ ettiği bir hocaya ait olup ondan bizzat duymadığı hadislerin bulunduğu metinlere ulaşması da vicâde kapsamına girer. Vicâdenin ilk örnekleri sahâbe devrine kadar gider. Abdullah b. Ömer, Hz. Ömer’den işitmediği halde onun kılıcının kabzasında bulunduğu zekâtla ilgili bir metni vicâde yoluyla rivayet etmiş (Hatîb el-Bağdâdî, s. 353-354), aynı metni daha sonraları İmam Mâlik de vicâde yoluyla aktarmıştır (*el-Muvaftâ*’, “Zekât”, 23). Tâbiînden Hasan-ı Basrî, Sâbit el-Bünânî, Katâde b. Diâme ve Mutarrif b. Abdullah gibi isimler de vicâde yoluyla hadis rivayet etmişlerdir (Hatîb el-Bağdâdî, s. 354).

Vicâdenin çokça görüldüğü yerlerden biri aile isnadlarıdır. Bazı âlimlere göre “Amr b. Şuayb an ebîhi an ceddihi” şeklindeki isnadla gelen hadislerin çoğu, Abdullah b. Amr b. Âs’a ait metinlerin torununun oğlu Amr b. Şuayb tarafından vicâde yoluyla naklinden ibarettir (*a.g.e.*, a.y.; İbn Hacer, VIII, 49). En meşhur vicâde örnekleri ise Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’inde mevcuttur. Müellifin oğlu Abdullah, babasına ait metinlerde bulunduğu 110 hadisi *el-Müsned*’in çeşitli yerlerinde vicâde tarihiyle rivayet etmiştir. Bunların bazıları Ahmed b. Hanbel’den başka yollarla da gelmekle birlikte otuz üçünün vicâde dışındaki tarihi bulunmamaktadır (Âmir Hasan Sabrî, s. 19). Müslim’in *el-Câmi’u’s-Şâhîh*’inde vicâde usulüyle aktarıldıkları gerekçesiyle eleştirilen hadisler mutlak vicâde örnekleri olmayıp Müslim’in, hocası Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe’nin kendi hocası Ebû Üsâme’den dinlediği hadisleri yazdığı metinleri sonradan bulup rivayet etmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu hadislerin mutasıl tarihleri de vardır (Süyûtî, II, 58-59).

Vicâde hadis tahammül yolları içinde son sırada yer alır. Hatta bazı muhaddisler onu, bir rivayet vasıtasından ziyade “metnin buluntu olduğunun ifade edilmesi” şeklinde değerlendirmiştir (Ebû’l-Fidâ İbn Ke-

sîr, s. 123; Ahmed Muhammed Şâkir, s. 125). Vicâde ile elde edilen hadislerin “ahberenâ” ve “haddesenâ” gibi lafızlarla rivayet edilmesi hadis âlimleri tarafından câiz görülmemiştir. Bu hadisleri semâ itibai verecek biçimde “an” veya “kâle fülân” gibi ifadelerle nakletmek ise tedlîs kabul edilip eleştirilmiştir (Kâdî İyâz, s. 117; İbnü’s-Salâh, s. 179; bu şekilde hadis rivayet ettikleri öne sürülen bazı kişiler için bk. Sehâvî, II, 154-155). Vicâdenin câiz sayılan rivayet üslûbu, yazının sahibine aidiyetinden emin olduğu durumlarda “vecedtû / kara’tû bi-hattî fülân”, “vecedtû fi kitâbi fülânin bi-hattihî” gibi rivayet lafızlarının, yazının sahibine aidiyetinin şüpheli olduğu durumlarda ise “beleşânî / vicedtû an fülân”, “kara’tû fi kitâbin kile inehû bi-hattihî” vb. ifadelerin kullanılmasıdır (bk. BELÂĞ). Vicâde ile aktarılan hadisler aslında münkati’ kategorisinde yer almakla birlikte hattın müellife aidiyetinden şüphelenmediği durumlarda bir nevi ittisal özelliği kazandığı da söylenmiştir (İbnü’s-Salâh, s. 178). Yine hatta güvenilir durumda vicâdenin gerçekte vicâdeye benzeyen, ancak şeyhin iznini ihtiva etmesi bakımından ondan ayrılan icâzeten aşağı kalmayacağı da belirtilmiştir (Ahmed Muhammed Şâkir, s. 126).

Aralarında fark olmakla birlikte sahafilik meselesinin de vicâdeyle ilgisi vardır. Kişinin, hadisleri muteber tahammül yollarıyla öğrenip rivayet etmek yerine yazılı metinlerden alıp aktarmayı alışkanlık haline getirmesi hadis ilminde kusur sayılmış, bu şekilde davrananları cerhetmek maksadıyla “sahafi” tabiri kullanılmıştır (bk. MUSAHHAF). Bir kitaptan onun müellifine ulaşan bir isnad kullanmaksızın doğrudan hadis naklederken eldeki nüsha sika bir râvi tarafından güvenilir bir nüshayla mukabele edilmemişse ve hadisi nakleden kişi metindeki tahrifatı ve eksiklikleri farkedebilecek vasıfta değilse “kâle fülânün kezâ” gibi ibarelerin kullanılması uygun görülmemiştir (İbnü’s-Salâh, s. 179-180).

Vicâde yoluyla elde edilen hadislerin rivayet edilmesi hususu ile o hadislerin gereğince amel edilmesi hususu birbirinden ayrı şekilde değerlendirilmiştir. Bu tür hadislerin rivayeti konusunda muhaddisler sıkı şartlar ileri sürmekle birlikte özellikle Şâfiî mezhebine mensup fukaha arasında güvenilir metinlerden vicâde ile aktarılan hadislerle amel edilebileceğini söyleyen, hatta amel edilmesinin vacip olduğunu ileri süren fakihler vardır (İmâmü’l-

Haremeyn el-Cüveynî, I, 648). Rivayet şartlarının ilk dönemlere göre çok değiştiği VII (XIII) ve VIII. (XIV.) yüzyıllar gibi geç devirlerde ise bu hadislerle amel etmekten başka çıkar yol kalmadığı görüşü benimsenmiştir (İbnü’s-Salâh, s. 180-181; Nevevî, s. 66).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, Medine, ts. (el-Mektebetü’l-ilmîyye), s. 353-354; İmâmü’l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fi usûli’l-fıkıh* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399, I, 648; Kâdî İyâz, *el-İlmâ’* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970, s. 117; İbnü’s-Salâh, *‘Ulûmü’l-hadîs*, s. 178-181; Nevevî, *et-Takrîb ve’t-teysîr* (nşr. Salâh M. M. Uveyza), Beyrut 1407/1987, s. 66; Ebû’l-Fidâ İbn Kesir, *İhtîşârü ‘Ulûmü’l-hadîs* (Ahmed M. Şâkir, *el-Bâ’işü’l-haşiş* içinde), Beyrut 1415/1994, s. 123; İbn Hacer, *Tehzîbü’l-Tehtiz*, VIII, 49; Sehâvî, *Fethu’l-muğîs*, Beyrut 1403/1983, II, 151-157; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1417/1996, II, 58-59; *Tecrid Tercesimî*, Mukaddime, I, 445-448; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ’işü’l-haşiş*, Beyrut 1415/1994, s. 125-126; Âmir Hasan Sabrî, *el-Vicâdat fi Müsnedi’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Beyrut 1416/1996 s. 9-22, 229.

HALİT ÖZKAN

VICDAN

(الوجدان)

Sözlükte “bulmak, zenginleşmek, sevmek, üzölmek, öfkelenmek” anlamlarındaki **vecd** kökünden masdar olan **vicdân** ve aynı kökten **vücdân**, **cide** gibi kelimeler “bolluk, rahatlık, zenginlik”, **vecd** ise “üzüntü”, ayrıca “sevgi” mânâsına gelir (Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “vcd” md; *Lisânü’l-‘Arab*, “vcd” md). Terim olarak vicdan insanın içinde bulunan ahlâkî otorite, ahlâkî değerler ve eylemler hakkında hüküm verme ve yargılama yeteneğini ifade eder. Yine aynı kökten **vacîd** (zengin) hadislerde esmâ-i hüsnâ arasında zikredilir (Tirmizî, “Da’âvât”, 82; İbn Mâce, “Du’â”, 10). Klasik İslâm mantığında iç duyularla kavranan açık önermeler için **vicdâniyyât** terimi kullanılır (*et-Ta’rifât*, “Vicdâniyyât” md.; Ahmed Cevdet Paşa, s. 120; Cemîl Salîbâ, II, 557); son dönem ahlâk literatüründe vicdan kelimesinin benimsenmesi muhtemelen bu kullanımdan ileri gelmiştir. Osmanlılar’ın son dönemiyle Cumhuriyet döneminde Batı ahlâk felsefesine dair eserlerin Türkçe’ye çevrilmesi sürecinde Fransızca’da ahlâkî şuur ifade eden “conscience morale” tamlamasının vicdan kelimesiyle karşılandığı görölmektedir. Nitekim İsmail Fenni (Ertuğrul) *Lugatçe-i Felsefe*’de (s. 125) “conscience morale” için “hiss-i bâtin, vicdan, hayrî şerden tem-